

MARIA KIELCZEWSKA

POMORZE CZY PRUSY*)

Rozciągnięcie się terytorium państwa polskiego aż po Nisę i Odrę wprowadza do Polski szereg regionów geograficznych, które wymagają określonej nazwy. Pojawiły się różne koncepcje nazw *ad hoc* tworzone, które ukazują się na mapach obecnie wydawanych jak i w literaturze i prasie. Zaczyna powstawać chaos dookoła problemu nazw geograficznych, który wskazuje na konieczność podjęcia dyskusji na ten temat. Specjalnie duże rozbieżności zaznaczają się przy nazywaniu regionów nadbałtyckich, które teraz do Polski zostały włączone. Przyjrzyjmy się obecnie wprowadzanym nazwom dla tego obszaru.

Dla dużego obszaru nadbałtyckiego Polski od Pasłęki aż po dolną Odrę pojawia się nazwa Pomorza (wprowadzona m. i. przez Instytut Bałtycki). Nazwą tą objęta jest polska część Prus Wschodnich, dawne Pomorze polskie z Toruniem i ziemią chełmińską, Pomorze Zachodnie włączone obecnie do Polski oraz część Kujaw z Bydgoszczą i Inowrocławiem. Część wschodnia tego obszaru według mapy Szaflarskiego, wydanej przez Instytut Bałtycki, czyli polska część b. Prus Wschodnich nosi nazwę Pomorza Wschodniego. Myśl ta, by Prusy Wschodnie nazwać Pomorzem Wschodnim, pojawiła się już w pracach naukowych w okresie konspiracji. Jest to koncepcja z wielu względów atrakcyjna. Rozszerzenie nazwy Pomorza na cały obszar Polski nadbałtyckiej nasuwa w konsekwencji chęć podziału tego regionu i rozczłonkowania go według cechy położenia. Położenie to może być określone stroną świata lub nazwą regionalną, znaną w obrębie części, wziętą bądź od miasta największego, bądź od etnicznej nazwy w danej części występującej. A więc w konsekwencji nazwania Prus Wschodnich Pomorzem Wschodnim — Pomorze nad Wisłą, dawne polskie, będzie Pomorzem środkowym, Pomorze nad Odrą — Pomorzem Zachodnim. Jeśli się pominie Pomorze środkowe, można przeciwstawić Pomorze Wschodnie Pomorzu Zachodniemu. Może powstać podział Pomorza w tym ujęciu według nazwy miast: Pomorze Szczecińskie, Pomorze Gdańskie, Pomorze Olsztyńskie. Można przeciwstawić Pomorze Mazurskie Pomorzu Kaszubskiemu. Wszystkie te nazwy pojawiają się epizodycznie czy to w prasie, czy w dyskusjach i świadczą o żywotności podstaw ich

*) Artykuł dyskusyjny.

powstawania. Równocześnie jednak świadczą o braku stabilizacji w zakresie nazw. Dążąc do tej stabilizacji trzeba wziąć pod uwagę, że ziemie, które wracają do Polski, nie są nowymi zupełnie obszarami, dla których trzeba nazwę tworzyć, lecz są częścią Polski historycznej i Polski geograficznej. W literaturze naukowej historii i geografii ziemie te zajmowały dużo miejsca i posiadają tam już nomenklaturę, której dziś nie wolno nie brać pod uwagę.

Z drugiej strony, ustalając nazwy geograficzne, uwzględnic należy istniejące nazwy historyczne. Nazwa historyczna jest niczym więcej jak nazwą geograficzną, która była w użyciu w odleglejszej epoce. Nie można tworzyć dziś nazw geograficznych, które stałyby w rażącej sprzeczności do nazw dawnych. Nie tylko tradycja geograficzno-historyczna temu się przeciwstawia, ale i względy praktyczne.

Nazwa Pomorza jest nazwą polską, która oznacza kraj sięgający po morze. Nazwa dotyczy obszaru, który nad Bałtykiem był zasiedlony przez plemiona lechickie i tworzył część terytorium Polski macierzystej. Siegał on od dolnej Wisły do dolnej Odry, przy czym wychodził w pierwotnym zasięgu tak na wschód od Wisły jak i na zachód od Odry. Pomorze na zachodzie sięgało za Odrę po rzekę Wkrę, Pianę i Rekenicę. Obejmowało więc znaczny obszar otaczający ujście Odry od zachodu i stanowiący pomost na wyspę Rugię. Nigdy natomiast Meklemburgia nie wchodziła w skład Pomorza.

Na wschodzie Pomorze sięgało na prawy brzeg Wisły i zajmowało cały obszar ujściowy tej rzeki. Do Pomorza należała Pomezania, ziemia między Osą i Wisłą, oraz okolice Elbląga z jeziorem Drużno włącznie¹⁾. Część Pomorza za Wisłą utracił książę pomorski już w pierwszej połowie XIII wieku na rzecz Krzyżaków. W r. 1248 Światopełk, zawierając pokój z Zakonem, ustala dopiero granicę Pomorza na Wiśle, która odtąd nieraz w dziejach się utrzymuje.

Pomorze przez późniejsze wydarzenia polityczne uległo wczesnie rozbiciu na część wschodnią i zachodnią. Pomorze wschodnie, nad Wisłą położone, złączyło się ściślej z Polską, tworząc integralną część państwa polskiego. Pomorze zachodnie pozostało od XII wieku poza zasięgiem terytorium państwowego Polski. W historycznej nomenklaturze Pomorze wschodnie oznacza więc Pomorze nadwiślańskie, nazywane również czasami Pomorzem

¹⁾ Duda Fr.: Rozwój terytorialny Pomorza 1904.

polskim. Pomorze zachodnie obejmuje całą resztę Pomorza. Literatura historyczna tymi nazwami często się posługuje.

W świetle tych faktów trudno podtrzymać koncepcję nazwania dziś Prus Wschodnich Pomorzem Wschodnim. Nauka historii i geografii nie może operować nazwami o równym brzmieniu a zupełnie różnym zakresie. W geografii nazwa Pomorze nie jest pojęciem z zakresu geografii ogólnej, które oznaczałoby każdy kraj sięgający nad morze. Nie jest więc takim pojęciem jak wybrzeże, góra czy rzeka. Lecz Pomorze jest nazwą regionalną, oznaczającą pewien określony obszar, jak np. Podhale, Wielkopolska itp. Nie można więc dziś zakresu tej nazwy powiększać, dlatego że inny obszar ma analogiczne położenie geograficzne, i mówić o Pomorzu Mazurskim czy Meklemburskim. Poza tym wydaje mi się, że nie ma wystarczających podstaw do tego, by usuwać zupełnie nazwę Prusy z karty geograficznej. Nazwa ta nabrzmiała w ostatnich dwóch wiekach treścią dla Polaków nieprzyjemną. Nie możemy jednak zapominać, że nazwę tę Niemcy przywłaszczyli sobie od plemienia zupełnie im rasowo i kulturalnie obcego. Ziemia pruska, która obok Pomorza nad Pregołą się rozciąga, zamieszkała była przez lud Prusów, pokrewny Litwinom i bliski Polakom. Ziemia pruska była długi czas pod tą nazwą częścią państwa polskiego. Źródła historyczne, pomniki polskiej przeszłości politycznej i kulturalnej są pełne nazw jak: stany pruskie, miasta pruskie, Prusy Książęce, a nawet Prusy Królewskie. Długie wieki, zanim książę brandenburski przywłaszczył sobie tę nazwę dla swojego królestwa, była ona w użyciu w państwie polskim jako nazwa geograficzna określająca ziemię dawnych Prusów, będącą istotną częścią Polski. Gdy więc weźmiemy pod uwagę całość tysiącletnią dziejów Polski, a nie tylko ostatni jej tragiczny okres — tradycja historyczna przemawia za utrzymaniem nazwy Prusy na mapie w chwili bieżącej.

W opisach geograficznych ziem polskich, które przed wojną się ukazywały i obejmowały całość naturalnego obszaru Polski, autorzy posługują się również nazwami Prus. Istnieje więc u Lencwicza pojezierze pruskie w odróżnieniu od pojezierza pomorskiego, sięgającego od Wisły do Odry. Również Nalkowski w pasie północnych wyżyn wyróżnia Prusy (na prawo od Wisły) z północnym Mazowszem i przyległym wybrzeżem Bałtyku oraz Pomorze na lewo od Wisły.

Prusy — ziemia pruska między Wisłą i Niemnem — nie mogą być dziś określane nazwą Prus Wschodnich. Historyczne pojęcie

Prus Wschodnich musi zniknąć z mapy aktualnej. Jest ziemia pruska, która została podzielona na południową część polską i północną litewską. Prusy południowe to Prusy Polskie — oto nazwa, która wydaje mi się być właściwą dla tej części Polski nadbałtyckiej. Pomorze i Prusy Polskie tworzą więc razem obszar Polski nadbałtyckiej, który dając dodatkowe określenie nazwać można w przenośni Wielkim Pomorzem.

Druga część Prus Wschodnich z Pregołą i Królewcem tworzy Prusy północne lub Prusy litewskie. W ten sposób region geograficzny pruski, który posiada znamiona wyraźnej całości naturalnej, zostanie ujęty jedną nazwą, a jego podział polityczny uwzględniony jest dodatkowym określeniem aktualnym.

Region geograficzny Pomorza od Wisły po Odrę może być dzielony z geograficznego punktu widzenia na Pomorze Nadwiślańskie i Pomorze Nadodrzańskie. Nie chodzi w tej chwili o wyznaczanie granic tych podregionów. To wymagałoby odrębnych studiów i być może, że w miarę posuwania się ich wyniknie potrzeba wyodrębnienia środkowej części nie związanej ani z Odrą, ani z Wisłą. Część Pomorza po lewym brzegu Odry nosiłaby nazwę Pomorza Zaodrzańskiego.

Ustalenie nazw geograficznych jest pilne z tych względów, że na nich opiera się do pewnego stopnia nomenklatura administracyjna. Obecny podział administracyjny Polski nadbałtyckiej wyróżnia aż 4 województwa, których nazwy podawane na mapach są następujące: okręg mazurski z siedzibą władz w Olsztynie, województwo gdańskie z siedzibą władz w Gdańsku, województwo pomorskie z siedzibą władz w Bydgoszczy i województwo zachodnio-pomorskie z siedzibą władz w Szczecinie. O ile określa się te województwa według miast stołecznych, to nie wprowadza się niejasności ich nazywaniem. Powstają te niejasności, gdy stosuje się do nich nazwy geograficzno-historyczne. Trudno się np. zgodzić na to, by pod nazwą woj. pomorskiego ująć obszar kujawsko-bydgoski, który po pierwsze wcale nie sięga nad morze, a po drugie, w skład Pomorza historycznego nie wchodził. Również okręg mazurski obejmuje ziemie jak Warmię i inne, które do Mazur nie należały.

Nazwy geograficzne muszą być oparte o podstawy naturalne regionów nazywanych, równocześnie jednak muszą brać pod uwagę tradycje historyczne. Dlatego Prusy Polskie, a nie Pomorze Wschodnie.